

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA METONIMIYA VA SINEKDOXANING FUNKSIONAL-USLUBIY XUSUSIYATLARI

Shukurova Pokiza

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillarida metonimiya hamda sinekdoxaning funksional-uslubiy xususiyatlari chog‘ishtirma aspektida tadqiq etiladi. Tadqiqotda ushbu ko‘chim turlarining semantik tabiati, ma’no hosil qilish mexanizmlari va nutqdagi stilistik vazifalari tahlil qilinadi. Ingliz va o‘zbek tillaridan olingan badiiy hamda publitsistik matnlar asosida metonimiya va sinekdoxaning obrazlilikni kuchaytirish, nutqning ta’sirchanligini oshirish hamda axborotni ixcham va ekspressiv shaklda ifodalashdagi o‘rni aniqlanadi. Shuningdek, ushbu troplarning qo‘llanishida milliy-madaniy omillar, til egalari tafakkuri va kommunikativ maqsadlarning ta’siri yoritiladi. Tadqiqot natijalari metonimiya va sinekdoxaning tilning estetik imkoniyatlarini namoyon etuvchi muhim vositalardan biri ekanligini hamda ularning ingliz va o‘zbek tillaridagi umumiy va o‘ziga xos jihatlarini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Metonimiya, sinekdoxa, ko‘chim, troplar, semantika, uslubiyat, funksional tahlil, obrazli ifoda, badiiy matn, lingvopoetika, chog‘ishtirma tilshunoslik, ingliz tili, o‘zbek tili, ekspressivlik, stilistik vositalar.

Kirish

Tilning tasviriy va ta’sirchan imkoniyatlarini ta’minlovchi vositalar orasida metonimiya va sinekdoxa alohida o‘rin egallaydi. Ushbu troplar voqelikni bevosita emas, balki predmetlar, hodisalar va tushunchalar o‘rtasidagi turli semantik munosabatlar orqali ifodalashga xizmat qiladi. Natijada nutqning obrazliliigi, ekspressivligi va kommunikativ samaradorligi ortadi. Shu sababli metonimiya va sinekdoxa nafaqat stilistika, balki semantika, pragmatika va lingvopoetika nuqtayi nazaridan ham muhim tadqiqot obyektlaridan biri hisoblanadi. An’anaviy tilshunoslikda metonimiya yaqinlik yoki aloqadorlik munosabatiga asoslangan ma’no ko‘chishi sifatida talqin qilinadi. Masalan, ingliz tilidagi The White House announced yoki o‘zbek tilidagi Toshkent qaror qabul qildi kabi ifodalarda muassasa yoki joy nomi shu yerda faoliyat yurituvchi shaxslar guruhi ma’nosida qo‘llangan. Sinekdoxa esa butun va qism, yakka va umumiylik munosabatlariga asoslangan ko‘chim turi bo‘lib, nutqning ixcham va ta’sirchan bo‘lishiga xizmat qiladi. Masalan, all hands on deck birikmasida hands so‘zi odamlar ma’nosida ishlatilgan bo‘lsa, o‘zbek tilidagi bir bosh mol ifodasida bosh qism orqali butun obyekt anglatiladi. Zamonaviy tilshunoslikda

metonimiya va sinekdoxa faqat stilistik vosita sifatida emas, balki inson tafakkurining muhim kognitiv mexanizmlaridan biri sifatida ham qaralmoqda. Kognitiv yondashuvga ko‘ra, ushbu troplar insonning borliq haqidagi bilimlarini tartibga solish, voqelikni kategoriyalash va ma’lumotlarni iqtisodiy tarzda uzatish imkonini beradi. Shuning uchun ham ularni funksional va uslubiy jihatdan o‘rganish til birliklarining kommunikativ imkoniyatlarini chuqurroq anglashga yordam beradi. Ingliz va o‘zbek tillari turli til oilalariga mansub bo‘lsa-da, ularda metonimiya va sinekdoxa keng qo‘llaniladi. Har ikki tilda bu troplar badiiy adabiyot, publitsistika, ommaviy axborot vositalari hamda kundalik muloqotda faol uchraydi. Shu bilan birga, ularning qo‘llanish chastotasi, semantik modellari va uslubiy vazifalarida milliy-madaniy tafakkur bilan bog‘liq o‘ziga xos jihatlar ham mavjud. Mazkur omillar ingliz va o‘zbek tillaridagi metonimiya hamda sinekdoxani chog‘ishtirma jihatdan tadqiq etish zaruratini yuzaga keltiradi. Ushbu tadqiqotning maqsadi ingliz va o‘zbek tillarida metonimiya va sinekdoxaning funksional-uslubiy xususiyatlarini aniqlash, ularning semantik mexanizmlarini tahlil qilish hamda nutqdagi kommunikativ vazifalarini qiyosiy jihatdan yoritishdan iborat. Tadqiqot natijalari chog‘ishtirma tilshunoslik, lingvopoetika va tarjimashunoslik sohalarida olib borilayotgan ilmiy izlanishlarni boyitishga, shuningdek, badiiy matnlarni tahlil qilish va chet tillarini o‘qitish amaliyotini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Asosiy qism

Metonimiya va sinekdoxa tilning obrazlilik imkoniyatlarini kengaytiruvchi muhim semantik-stilistik vositalardan hisoblanadi. Ular nutqda ma’no ifodalashning ixcham, ta’sirchan va estetik shakllarini yaratishga xizmat qiladi. Ushbu troplar orqali til egalari voqelikdagi predmet va hodisalarni bevosita emas, balki ular bilan bog‘liq boshqa tushunchalar orqali ifodalaydilar. Natijada nutqning ekspressivligi va kommunikativ samaradorligi ortadi. Metonimiya ikki yoki undan ortiq tushunchalar o‘rtasidagi yaqinlik, aloqadorlik yoki sabab-natija munosabatlariga asoslangan ma’no ko‘chishidir. Tilshunoslikda metonimiya obyekt va uning belgisi, joy va unda yashovchilar, muallif va uning asari, idish va uning ichidagi narsa kabi munosabatlar asosida yuzaga kelishi qayd etiladi. Masalan, ingliz tilidagi *The White House issued a statement* jumlasida The White House AQSh prezident ma’muriyati ma’nosida qo‘llangan. O‘zbek tilida esa Butun zal olqishladi misolida zal so‘zi undagi odamlarni anglatadi. Har ikki holatda ham bir tushuncha unga aloqador boshqa tushuncha o‘rnida ishlatilgan. Metonimiyaning asosiy funksiyalaridan biri axborotni ixchamlashtirishdir. Muayyan voqea yoki hodisani uzun izohlarsiz ifodalash imkoniyati matnning ta’sirchanligini oshiradi. Ingliz matbuotida *Downing Street announced, Wall Street*

reacted nervously kabi birliklar keng qo‘llanadi. O‘zbek publitsistik uslubida esa Oliy Majlis muhokama qildi, Toshkent mezbonlik qiladi kabi ifodalar tez-tez uchraydi. Bu misollar metonimiyaning rasmiy va publitsistik uslublarda axborot berish vositasi sifatida muhim o‘rin tutishini ko‘rsatadi. Sinekdoxa esa butun va qism o‘rtasidagi munosabatga asoslangan ma’no ko‘chishidir. U orqali qism butun o‘rnida yoki butun qism o‘rnida qo‘llanadi. Ingliz tilidagi *All hands on deck* iborasida hands (qo‘llar) so‘zi dengizchilar ma’nosini ifodalaydi. Xuddi shuningdek, o‘zbek tilidagi Bir bosh qoramol, Yuz bosh qo‘y kabi birikmalarda bosh qism orqali butun hayvon anglatiladi. Bu holat sinekdoxaning til iqtisodiyoti tamoyiliga xizmat qilishini ko‘rsatadi. Badiiy adabiyotda metonimiya va sinekdoxa obraz yaratishning samarali vositasi hisoblanadi. Yozuvchi yoki shoir ushbu troplar yordamida tasvirni yanada jonli va ta’sirchan qiladi. Masalan, ingliz adabiyotida *The crown* so‘zining qirollik hokimiyati ma’nosida qo‘llanishi metonimik xarakterga ega bo‘lsa, o‘zbek badiiy matnlarida oq ro‘mol iborasining ayol obrazi bilan bog‘lanishi ramziy-metonimik ma’no kasb etadi. Bunday birliklar matnning estetik qiymatini oshiradi va o‘quvchida muayyan assotsiatsiyalarni uyg‘otadi. Metonimiya va sinekdoxa kommunikativ-pragmatik vazifani ham bajaradi. Nutq jarayonida ular ma’lumotni yanada aniqroq, ta’sirchanroq va hissiyroq yetkazishga xizmat qiladi. Ayrim hollarda bu troplar baholash, kinoya yoki istehzo ifodalash vositasiga ham aylanadi. Masalan, ingliz tilidagi *The pen is mightier than the sword* iborasida pen va sword so‘zlari metonimik ma’noda bilim hamda kuch tushunchalarini ifodalaydi. O‘zbek tilida esa qalam ahli birikmasi ijodkorlar va ziyolilar ma’nosida qo‘llanadi. Chog‘ishtirma tahlil natijalari ingliz va o‘zbek tillarida metonimiya hamda sinekdoxaning umumiy funksional xususiyatlari mavjudligini ko‘rsatadi. Har ikki tilda ular nutqning obrazlilikini kuchaytirish, axborotni ixchamlashtirish, emotsional-ekspressiv ta’sirni oshirish va estetik vazifani bajarishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ularning ayrim modellari va qo‘llanish xususiyatlari har bir xalqning madaniyati, tarixi va milliy tafakkuri bilan chambarchas bog‘liqdir. Aynan shu jihatlar metonimiya va sinekdoxaning lingvokulturologik ahamiyatini belgilaydi.

Xulosa

Ingliz va o‘zbek tillarida metonimiya hamda sinekdoxaning funksional-uslubiy xususiyatlarini o‘rganish ushbu troplarning tilning semantik va stilistik tizimida muhim o‘rin tutishini ko‘rsatdi. Tadqiqot natijalari metonimiya va sinekdoxa nutqning obrazlilikini kuchaytirish, axborotni ixcham shaklda ifodalash hamda kommunikativ ta’sirchanlikni oshirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qilishini tasdiqladi. Tahlillar davomida metonimiya asosan predmetlar, hodisalar va tushunchalar o‘rtasidagi aloqadorlik munosabatlariga tayangan holda ma’no hosil qilishi, sinekdoxa esa qism

va butun o'rtasidagi semantik munosabatlarga asoslanishi aniqlandi. Har ikki ko'chim turi badiiy, publitsistik va so'zlashuv uslublarida faol qo'llanilib, nutqning ekspressiv va estetik imkoniyatlarini kengaytiradi. Chog'ishtirma tahlil ingliz va o'zbek tillarida metonimiya hamda sinekdoxaning asosiy funksiyalari o'xshash ekanligini ko'rsatdi. Ular axborotni tejamkor tarzda yetkazish, obraz yaratish, baholash munosabatini ifodalash va matnning ta'sir kuchini oshirish kabi vazifalarni bajaradi. Shu bilan birga, ayrim metonimik va sinekdoxik birliklarning shakllanishida milliy madaniyat, tarixiy tajriba va ijtimoiy qadriyatlarning ta'siri yaqqol namoyon bo'ladi. Tadqiqot natijalari metonimiya va sinekdoxaning nafaqat stilistik vosita, balki inson tafakkuri va til o'rtasidagi bog'liqlikni aks ettiruvchi muhim semantik hodisa ekanligini ko'rsatdi. Ushbu xulosalar chog'ishtirma tilshunoslik, lingvopoetika, pragmalingsvistika va tarjimashunoslik sohalarida olib boriladigan keyingi tadqiqotlar uchun nazariy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Shuningdek, ular badiiy matnlarni tahlil qilish, tarjima jarayonida ma'no va uslubiy bo'yoqlarni saqlab qolish hamda chet tillarini o'qitish amaliyotida muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Goatly, A. The Language of Metaphors. – London: Routledge, 1997. – 360 p.
2. Charteris-Black, J. Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis. – London: Palgrave Macmillan, 2004. – 278 p.
3. Arutyunova, N.D. Yazyk i mir cheloveka. – Moscow: Yazyki russkoy kultury, 1999. – 896 p.
4. Safarov, Sh. Kognitiv tilshunoslik. – Toshkent: Sangzor, 2006. – 220 b.
5. Mahmudov, N. Tilning mukammal tadqiqi yo'llarida. – Toshkent: Mumtoz so'z, 2012. – 160 b.
6. Yo'ldoshev, B. Badiiy matn lingvopoetikasi. – Toshkent: Fan, 2008. – 152 b.